Riksspelmannen Jan-Erik Öst

Svensk folkmusik

Nils-Erik Björsson

Lockåtarna har till den äldsta svenska folkmusiken och är fast knutna till vår äldsta domesticerade kulturväxt, vallpigan. Utrustningen gick kuror och horn och med hjälp av dessa instrument hölls djuren samman och kallades hem till kvällsmjölkningen. Luren och hornet kunde också användas som signalinstrument, t. ex. för att ville måkontakt med andra fäbodar eller hemmabyn.

Av lurarna var barklurarna vanligast. De gick att tillverka på några minuter och därför behövde man inte bära med sig dem dag för dag utan kunde göra en ny vid varje morgon. Man skar en barkspira av gran, björk, rönn eller sälg som man sedan virade till en långdragen tut.

Till skillnad från lurarna var hornen, som gjordes av get, ko, bock eller oxe, förvånansvärt musikaliska möjligheter. Det fanns de som kunde spela vilken som helst av traktens vismelodier. Mjukdelarna på hornet torrades och stavur. Instrumenten har gamla anor i vårt land. Vi har vallhorn bevarade från 500 f. Kr.

Säckpipan hörde också samman med boskapsskötseln och kom även att användas festligt. Anders Zorn-Cavalleri i Wäremo och Kirinevalleri i Dalarna är två bröllopen där säckpipan ingick. Den under 1700-talet och 1800-talet påsusspelmän" kallades dess utövare.

Spilåpipan är ett blockflöjtliknande instrument som till för musikalisk förströelse på fäbodarna.

Ett populärt förströelseinstrument var alltsedan medeltiden munigan. Under 1700- och 1800-talen var den ett dränggarnas och bondsönernas favoritinstrument och kom att användas i Sverige ingen till omkring år 1900. Munigan kunde fås för en billig penning av kringvandrande försäljare. Då man spelar munigan håller man instrumentet mellan tänderna och knäpper på ställningarna med pekfingret. Munhålan verkar som resonanslåda och genom att ändra dess volym kan man bilda olika toner.

Harskramlan är ett larminstrument som användes av allmogen till att beakta att hålla boskapen samlad. Konstruktionen är det senare fallet var den enklaste: en kätting fästad på en pinne.

Redan i medeltidens kyrkmålningar kan man återfinna myckelharpan. Under 1700-talet blev den ett populärt allmogeinstrument. Det är intressant att i Anna-Maria Lenngrens "Uppgånglåt" från Övsal' folket hurrrar, glömsäf Matmor vi kalas, Ölet strömmar, nyckelharpan surrar

Pålskaft går vid oavbrutet bas."

Nyckelharpan har en speciell tangentmekanism som trängarna avkortas istället direkt med fingrarna som på fiolen. Man håller instrumentet som en gitarr och använder en kortstråke som förr var böjd framtill och liknade en pilbåge. Jan Ling på Musikhistoriska skolan har lagt fram en doktorsavhandling om nyckelharpan. Den första sammanhängande skildringen som nyckelharpan har fått.

Ett med nyckelharpan närbesläktat instrument är hjulgigan, där härsätts strängarna via vibrationer av ett hartsat hjul som vevas runt.

Visst är det att träskofiolen verkligen gör skäl för namnet. Det är träsko som man använder till resonanslåda. Träskofiolen är nu inget dött historiskt instrument utan upplever framför allt i Skåne en renässans.

Den svenska spelmansrörelsen står i stor tack samhetsskuld till Anders Zorn. Det var Zorn som anordnade den första svenska spelmanstävlingen i Gesunda i Dalarna 1906. Prisblåsning hade ställts i samband med tävlingen för första gången av såg låtarna på vallhorn. Hornlåtarna från Gesunda gav ekot runt om i landet. Låtar upptecknades, samlades överallt och spelmansförbund bildades. När Sveriges spelmän år fjol i Gesunda firade 60-årsminnet av den första stämman betonade Zornmuseets chef Erik Forssman i ett tal med rätta att Anders Zorn har i sin konst lyft fram folkmusiken som ingen annan i vårt land. Han har därmed bidragit till att ge denna gren av vår kultur ny tillförsel och nytt anseende i bygderna".

Sveriges Spelmäns Riksförbund, som kan sett tillbaka på en 20-årig verksamhet, har tre fundamentala uppgifter. Den ena är av pedagogisk art. Med en uppvaktning hos Skolöverstyrelsen för litet sedan framförde förbundet förslag till ökat utrymme för svensk folkmusik såväl den obligatoriska som den kommunala musikskolan. Ett annat av verksamhetsområdena är insamlandet, upptecknandet och inspelningen av folkmusikvokal såväl som instrumental. Genom medlemskap i Samarbetsnämnden för svensk folkmusik kommer Sveriges Spelmäns Riksförbund att aktivt delta i den riksomfattande inventeringen och inspelningen av folkmusik som Samarbetsnämnden planerar. Vi får också den utåtriktade verksamheten, som strävandet att göra allt större skaror intresserade av vårt folkliga musikarv, t. ex. genom spelmans* stämmor.